

مدل‌سازی اداره مردمی تجمعات شبانه جنگ رمضان

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۲۱۷۷۱

کد موضوعی: ۲۱۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: مدل‌سازی اداره مردمی تجمعات شبانه جنگ رمضان

نوع گزارش: طرح/لایحه □، نظارتی □، راهبردی ■، پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر: مطالعات اجتماعی (گروه توسعه، تعاون، مشارکت‌های مردمی و سرمایه اجتماعی)

تهیه و تدوین کننده: سینا شیخی

مدیران مطالعه: کمیل قیدرلو، محمدتقی ضرغام‌افشار

ناظر علمی: ریحانه رحمانی‌پور

ناظر علمی خارج از مرکز: میثم مهدیار (هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

صفحه آرا: سمیرا صادقی عسکری

ویراستار ادبی: زهره عطاردی

واژه‌های کلیدی:

۱. مدل‌سازی
۲. مردمی‌سازی
۳. جنگ رمضان
۴. تجمعات شبانه

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۵/۰۳/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۵/۲۴

به نام خدا

فهرست مطالب

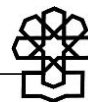
چکیده.....	۱
خلاصه مدیریتی.....	۲
۱. مقدمه.....	۴
۲. پیشینه.....	۷
۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز.....	۷
۳. انتخاب بستر اصلی مردمی سازی: اولویت با تجمعات محله محور و میادین متصل.....	۷
۳-۱. تجمعات میادین اصلی (نمونه: میدان انقلاب، ولیعصر).....	۷
۳-۲. تجمعات گروهی (هیئت های مذهبی و گروه های جهادی).....	۸
۳-۳. تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی (نمونه: باغ فردوس).....	۸
۳-۴. تجمعات محله محور و تجمعات میادین متصل به محله (نمونه میدان منیریه و چهارراه سبلان).....	۸
۴. مدل چهارسطحی مردمی سازی تجمعات.....	۹
۴-۱. سطح اول: تصمیم گیری (مشارکت در تعیین فرم و محتوای تجمع).....	۹
۴-۲. سطح دوم: نظارت (ارزیابی و بازخورد مستمر).....	۱۰
۴-۳. سطح سوم: مطالبه گری (گفت و گو و پرسش و پاسخ تعاملی).....	۱۱
۴-۴. سطح چهارم: اجرا (مسئولیت پذیری عملیاتی و عینی).....	۱۱
۵. لوازم و زیرساخت های ضروری برای تحقق مدل چهارسطحی.....	۱۲
۵-۱. زیرساخت ارتباطی: پلتفرم و فضای مجازی برای تسهیل مشارکت مردمی.....	۱۲
۵-۲. زیرساخت اجتماعی: ایجاد ساختار اداره مردمی (هیئت امنای محلی).....	۱۳
۵-۳. زیرساخت رفاهی: ایجاد رفاهیات و خدمات برای حضور همه اقشار.....	۱۳
۶. جمع بندی و نتیجه گیری.....	۱۶
منابع و مأخذ.....	۱۹

فهرست جدول

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی.....	۷
----------------------------------	---

فهرست شکل ها

شکل ۱. مدل سطوح مشارکت مردمی در تجمعات شبانه.....	۱۷
شکل ۲. مدل زیرساخت های مورد نیاز برای مردمی سازی تجمعات.....	۱۸

مدل سازی اداره مردمی تجمعات شبانه جنگ رمضان

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21771>

چکیده

حضور میلیونی و خودجوش مردم در تجمعات جنگ رمضان، بی شک یکی از مهم ترین رویدادهای اجتماعی- سیاسی ایران معاصر محسوب می شود. این حضور گسترده، ضمن خنثی سازی بمباران سنگین رسانه های بیگانه و ایجاد امنیت در جامعه، نشان داد سرمایه اجتماعی عظیمی در بستر جامعه ایران وجود دارد که با کوچک ترین انگیزه های به خیابان ها سرازیر می شود. با این حال، بررسی میدانی تجمعات نشان می دهد که این حضور پرشور، در بیشتر موارد از مرحله «واکنش موقت» به «نهادمندی پایدار» فاصله دارد و اگر به موقع مورد توجه قرار نگیرد، در سیل خاطره ها محو خواهد شد. برای تداوم این سرمایه، ضروری است که تجمعات از الگوی «تماشاگری صرف» خارج شده و به سمت «مشارکت فعالانه» حرکت کنند. این وضعیت باعث ارتقای کمی و کیفی تجمعات خواهد شد. بر این اساس، مدل چهارسطحی مردمی سازی شامل «تصمیم گیری» (تعیین محتوا، سخنرانی و پلاکارد توسط مردم)، «نظارت» (ارزیابی کیفیت برنامه ها و غرفه ها)، «مطالبه گری» (گفت و گوی مستقیم با مسئولان) و «اجرا» (مدیریت غرفه ها، امنیت و نظافت توسط خود مردم) طراحی شده است. برای تحقق این مدل، سه زیرساخت حیاتی ضرورت دارد: زیرساخت ارتباطی اعم از شبکه های اجتماعی و ساخت پلتفرم خاص تجمعات برای نظرسنجی و هماهنگی، تشکیل هیئت امنای مردمی برای ایجاد و حراست از ساختار مردمی تجمع و ایجاد زیرساخت های رفاهی پایدار برای حضور بی دغدغه همه اقشار. در نهایت هیئت امنای محلی، به عنوان رکن اساسی، ضامن پاسخ گویی به نیازهای سه گانه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مردم بوده و از حاشیه ای شدن تجمعات جلوگیری می کند. یافته های این گزارش نتیجه مشاهده بیش از ۱۰۰ تجمع در نقاط مختلف کشور، پنل های نخبگانی و بررسی پیمایش های مختلف است.

خلاصه مدیریتی

بیان / شرح مسئله

تجربه شکل‌گیری تجمعات شبانه در جریان جنگ رمضان، یکی از مهم‌ترین نمونه‌های بروز مشارکت اجتماعی و کنش جمعی در سال‌های اخیر به‌شمار می‌آید. این تجمعات که با حضور گسترده و داوطلبانه اقشار مختلف جامعه در فضاهای عمومی شکل گرفت، علاوه بر ایفای نقش در تقویت هم‌بستگی اجتماعی و انسجام ملی، ظرفیت قابل‌توجهی از سرمایه اجتماعی موجود در جامعه را آشکار ساخت. استمرار این تجربه در مقاطع مختلف نیز نشان داد که جامعه ایران از آمادگی مناسبی برای مشارکت در فعالیت‌های جمعی برخوردار است و در صورت فراهم شدن بسترهای لازم، این ظرفیت می‌تواند در حل مسائل عمومی و تقویت حکمرانی مشارکتی نیز مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

با وجود این، بررسی‌های میدانی انجام شده از الگوهای مختلف برگزاری تجمعات نشان می‌دهد که بخش قابل‌توجهی از این ظرفیت، هنوز به سازوکارهای پایدار مشارکت تبدیل نشده است. در اغلب موارد، نقش مردم به حضور در برنامه‌هایی محدود می‌شود که ساختار، محتوا و شیوه اجرای آنها از پیش تعیین شده است و امکان مشارکت مؤثر در فرایندهای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، نظارت یا اجرای فعالیت‌ها برای شرکت‌کنندگان محدود است. در نتیجه، با کاهش شرایط بحرانی، احتمال تضعیف مشارکت و کاهش آثار اجتماعی این تجربه افزایش می‌یابد و بخشی از سرمایه اجتماعی ایجاد شده بدون تبدیل شدن به نهادهای پایدار از دست خواهد رفت.

ازسوی دیگر، شواهد حاصل از مشاهدات میدانی و پیمایش‌های انجام شده نشان می‌دهد که تجمعات محله‌محور و میدانی متصل به بافت‌های محلی، در مقایسه با سایر الگوها، ظرفیت بیشتری برای شکل‌دهی روابط پایدار اجتماعی، افزایش مسئولیت‌پذیری شهروندان و گسترش مشارکت واقعی دارند. همچنین، یافته‌های پیمایش‌ها بیانگر آن است که این تجمعات در تقویت حضور خانوادگی، ارتقای تعاملات محلی، افزایش اعتماد اجتماعی و تقویت امید عمومی نیز نقش قابل‌توجهی ایفا کرده‌اند. این امر نشان می‌دهد که توسعه این الگوها می‌تواند فراتر از شرایط جنگی، به‌عنوان یکی از بسترهای تقویت سرمایه اجتماعی و ارتقای مشارکت عمومی مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد.

بر این اساس، مسئله اصلی این گزارش، ارائه الگویی برای ارتقای سطح مشارکت مردم در تجمعات از حضور صرف به مشارکت مؤثر در فرایندهای تصمیم‌گیری، نظارت، مطالبه‌گری و اجراست. هدف از این الگو، تبدیل تجمعات از رویدادهایی مقطعی به سازوکارهایی پایدار برای تقویت مشارکت اجتماعی، افزایش کارآمدی اقدامات مردمی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های محلی در حل مسائل عمومی است. این وضعیت مشارکت‌جویانه باعث ارتقای کمی و کیفی تجمعات و اقبال عمومی بیشتر به آنها خواهد شد. در این چارچوب، گزارش حاضر با اتکا به یافته‌های میدانی و تحلیل الگوهای موجود، تلاش می‌کند الزامات نهادی و اجرایی تحقق این رویکرد را تبیین و پیشنهادهای سیاستی لازم را ارائه کند.

نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

بررسی‌های میدانی و تحلیل الگوهای برگزاری تجمعات نشان می‌دهد که استمرار و اثربخشی این اجتماعات، بیش از هر عامل دیگری به میزان مشارکت واقعی مردم در فرایندهای برنامه‌ریزی و اجرا وابسته است. یافته‌های گزارش حاکی از آن است که الگوهای محله‌محور، به‌دلیل اتکا بر شبکه‌های اجتماعی محلی و ظرفیت‌های مردمی، در مقایسه با تجمعات متمرکز،

زمینه مناسب‌تری جهت تقویت سرمایه اجتماعی، افزایش مسئولیت‌پذیری شهروندان و تداوم مشارکت فراهم می‌کنند. همچنین، نتایج پیمایش‌ها بیانگر آن است که مشارکت خانوادگی، تعاملات محلی، اعتماد اجتماعی و احساس تعلق به اجتماع از مهم‌ترین دستاوردهای این تجمعات بوده است. درمقابل، محدود شدن نقش مردم به حضور در برنامه‌های از پیش طراحی شده، مانع از شکل‌گیری سازوکارهای پایدار مشارکت و کاهش‌دهنده ظرفیت اجتماعی این اجتماعات خواهد بود. بر این اساس، مهم‌ترین یافته سیاستی گزارش آن است که ارتقای کارکرد تجمعات، مستلزم تغییر رویکرد از «برگزاری برنامه برای مردم» به «تسهیل مشارکت مردم در طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه‌ها» است. تحقق این رویکرد، علاوه بر افزایش سرمایه اجتماعی شکل گرفته، می‌تواند زمینه بهره‌گیری از ظرفیت اجتماعات محلی در حل مسائل عمومی و تقویت حکمرانی مشارکتی را فراهم آورد.

پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به یافته‌های گزارش، ارتقای کارکرد تجمعات مردمی مستلزم تغییر رویکرد از برگزاری رویدادهای مناسبی به ایجاد سازوکارهای پایدار برای مشارکت اجتماعی است. در این چارچوب، پیشنهاد می‌شود دستگاه‌های اجرایی و نهادهای متولی، الگوی «مردمی‌سازی تجمعات» را به‌عنوان یکی از محورهای سیاستگذاری اجتماعی مورد توجه قرار دهند و زیرساخت‌های مشارکت شهروندان را در تمامی مراحل طراحی، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی برنامه‌ها فراهم کنند:

۱. **زیرساخت ارتباطی:** ایجاد شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم دیجیتال «جان‌فدا» برای سهولت در تصمیم‌گیری، نظارت و هماهنگی.

۲. **زیرساخت اجتماعی:** ایجاد هیئت‌امنای محلی منتخب مردم برای هدایت و هماهنگی هوشمندانه تجمعات و ایجاد ساختار مردمی مشارکت و حراست از آن. همچنین ایجاد شورای پشتیبان متشکل از دستگاه‌های مرتبط با تجمعات مانند شهرداری و سازمان تبلیغات و سازمان بسیج و ... مفید خواهد بود.

۳. **زیرساخت رفاهی:** رفع موانع رفاهی و ایجاد زیرساخت‌های دائمی برای حضور راحت و بی‌دغدغه همه اقشار، به‌ویژه زنان، کودکان و سالمندان.

درنهایت هیئت‌امنای محلی، به‌عنوان رکن اساسی، ضامن پاسخ‌گویی به نیازهای سه‌گانه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مردم بوده و از حاشیه‌ای شدن تجمعات جلوگیری می‌کند.

کمک به ایجاد زیرساخت‌های مذکور توسط متولیان تجمعات اعم از دستگاه‌های حاکمیتی (سپاه پاسداران، سازمان تبلیغات اسلامی و ...)، دولت، شهرداری‌ها، بسیج و ... کمک شایانی به مردمی‌سازی تجمعات خواهد کرد. تعبیه این موارد در بازنگری برنامه هفتم پیشرفت (چنان‌که رهبر معظم انقلاب دستور دادند) توسط مجلس شورای اسلامی نیز مفیدفایده خواهد بود، زیرا می‌تواند موانع موجود در سازوکارها و مقررات موجود را از پیش پای توسعه تجمعات بردارد. اما تجربه نشان داده تدوین قوانین مطول و ایجاد شورا و قرارگاه، جزء به تطویل بوروکراسی و دولتی کردن حرکت‌های مردمی منجر نخواهد شد.

۱. مقدمه

مشارکت مردمی و مردمی‌سازی حکمرانی، یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم در علوم اجتماعی و علوم سیاسی معاصر به‌شمار می‌رود. در میان نظریه‌پردازان این حوزه، شری آرنشتاین با ارائه نظریه «نردبان مشارکت شهروندی»، چارچوبی کلاسیک و ماندگار برای تحلیل سطوح مختلف مشارکت ارائه کرده است. او مشارکت را به هشت پله تقسیم می‌کند که از «دست‌کاری» و «درمانگری» (به‌عنوان مشارکت صوری و فاقد قدرت) آغاز شده و به «مشارکت شهروندی اصیل» در پله‌های بالایی چون «همکاری»، «تفویض قدرت» و در نهایت «کنترل شهروندی» ختم می‌شود. از منظر آرنشتاین، جامعه زمانی به بلوغ مشارکتی می‌رسد که شهروندان از جایگاه صرفاً «دریافت‌کننده خدمات» و «تماشاگر منفعل برنامه‌های از پیش تعیین شده» خارج شوند و خود به «تصمیم‌گیرنده»، «ناظر فعال» و «مجری اصلی» برنامه‌هایی که به سرنوشت ایشان مربوط می‌شود، تبدیل شوند [۱].

در غیر این صورت، برنامه‌های به‌ظاهر مردمی، در بهترین حالت، در پله‌های میانی «اطلاع‌رسانی» و «مشورت» متوقف می‌مانند و هیچ‌گاه به «قدرت واقعی مردمی» نمی‌رسند.

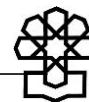
مکمل نظریه آرنشتاین، مفهوم «سرمایه اجتماعی» است که توسط پاتنام و بورديو بسط یافته است. از این منظر، مشارکت فعال شهروندان، نه تنها حق اجتماعی ایشان است، بلکه عاملی حیاتی برای تولید «اعتماد»، «همکاری» و «انسجام اجتماعی» به‌شمار می‌رود. پاتنام در تحقیقات کلاسیک خود نشان داده است که جوامعی که شهروندانشان در سطوح بالای مشارکت و همکاری قرار دارند، از کارآمدی نهادی بالاتر، فساد اداری کمتر و کیفیت زندگی بهتری برخوردارند [۲].

گافمن نیز در نظریه «چارچوب‌سازی» خود، نشان می‌دهد که هرگونه کنش جمعی موفق، نیازمند آن است که مردم «چارچوب ذهنی مشترکی» برای درک مسئله و نقش خود در حل آن داشته باشند. این چارچوب‌سازی مشترک، از طریق گفت‌وگو، هم‌اندیشی و مشارکت فعال شکل می‌گیرد و اگر صرفاً از بالا به پایین دیکته شود، فاقد مشروعیت و کارایی لازم خواهد بود [۳].

علاوه بر این موارد، هر کنش جمعی، دارای «فرم» (قالب برگزاری، نمادها، چیدمان فضایی) و «محتوا» (سخنرانی‌ها، شعارها، روایت‌ها) است و میزان مشارکت مردم، به شدت تحت تأثیر سازگاری این فرم و محتوا با بافت فرهنگی جامعه قرار دارد.

اما از منظر [قانون اساسی](#) نیز مردمی‌سازی، نظریه و مبنای محکمی در جمهوری اسلامی به‌شمار می‌رود که از متن سنت اسلامی-ایرانی وام گرفته شده است. [قانون اساسی جمهوری اسلامی](#) با الهام از آموزه‌های دینی و تجربه انقلاب، الگویی بی‌نظیر از مردم‌سالاری دینی را به جهان ارائه کرده است. [قانون اساسی جمهوری اسلامی](#) که با حمایت اکثریت قریب به اتفاق جامعه تدوین و به رأی عمومی گذاشته شد، به صراحت و با ریزبینی کم‌نظیری، نقش‌های چندگانه مردم را در سطوح مختلف حکمرانی تعریف کرده است ([قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران](#)، مقدمه، اصول (۶، ۸، ۲۶، ۲۷، ۴۳، ۴۴، ۱۰۰ و ...).

در این سند بنیادین، نقش مردم در چهار سطح کلیدی «تصمیم‌سازی»، «نظارت»، «مطالبه‌گری» و «اجرا» به رسمیت

شناخته شده است. اصل ششم [قانون اساسی](#) به صراحت بر «اداره امور کشور با اتکا به آرای عمومی» تأکید دارد و اصل بیست و ششم، مشارکت مردم در ساختارهای نهادمند را حقی همگانی می‌داند. علاوه بر این، نهادهایی چون کمیته‌های مردمی ابتدای انقلاب، نهضت سوادآموزی، بسیج و جهاد سازندگی، همگی مصداق‌های عینی این نگاه مردم‌سالارانه در [قانون اساسی](#) بوده‌اند که کارآمدی آن در بحران‌های بزرگی چون دفاع مقدس و بازسازی کشور به اثبات رسیده است. با این حال، تجربه تاریخی نشان داده است که در سال‌های اخیر، جامعه و نظام حکمرانی، گاه از این بستر غنی مردم‌سالارانه فاصله گرفته و بسیاری از عرصه‌ها به دست اقتصاد سیاسی دولتی و نهادهای شبه‌دولتی سپرده شده است. تأکید مکرر رهبر شهید انقلاب بر «مردمی‌سازی» در سال‌های پایانی عمر شریفشان و هشدار ایشان نسبت به شکست در صورت وارد نکردن مردم در حکمرانی، اهمیت و ضرورت بازآرایی عرصه‌های اجتماعی بر مبنای مشارکت اصیل مردمی را بیش از پیش آشکار ساخته است.

در چنین بستری، وقوع جنگ تحمیلی رمضان و حضور خودجوش و پرشور مردم در خیابان‌ها و میدانی شهر، فرصتی کم‌نظیر برای احیای الگوی نهادهای مردمی تراز انقلاب اسلامی را فراهم آورده است. این حضور عظیم مردمی، ضمن خنثی‌سازی بمباران سنگین رسانه‌های بیگانه و ایجاد امنیت روانی در جامعه، نشان داد که سرمایه اجتماعی عظیمی در بستر جامعه ایران وجود دارد که با کوچک‌ترین انگیزه‌ای به خیابان‌ها و میدانی سرازیر می‌شود.

یکی از مسائل و چالش‌های مهم در تجمعات شبانه کاهش نسبی جمعیت و روزمرگی در آن است. واگذاری مسئولیت به مردم در برپایی تجمعات محلی، آنها را از تماشاگر به کنشگرانی تبدیل کرد که خود، آیین و نمادهای هم‌بستگی را خلق کردند. اگر مردم احساس مسئولیت و نقش در تجمعات نداشته باشند، به تدریج انگیزه‌شان برای حضور در تجمعات کاهش می‌یابد. مردمی‌سازی اداره تجمعات، نقطه زایش خلاقیت و نوآوری خواهد بود که از چارچوب‌های دستوری و غرب‌زده جامعه مدنی، ما را خارج می‌کند. منیر فاشه نویسنده و اندیشمند فلسطینی معتقد است که امید و اجتماعات محلی، در برابر دانش غرب‌زده و جامعه مدنی، دو رکن مهم مقاومت در دنیای امروز هستند. درحالی که جامعه مدنی، با رونوشت از دستورالعمل‌های سازمان ملل به چانه‌زنی بی‌حاصل با غرب مشغول است، نوآوری مردم در اجتماعات انضمامی توانسته برخلاف همه معادلات مادی، مقاومت را توسعه دهد [۴].

آنچه ضرورت این گزارش را دوچندان می‌کند، این واقعیت است که این حضور پرشور، در بیشتر موارد از مرحله «واکنش مقطعی» به «نهادمندی پایدار» فاصله دارد و اگر به موقع مورد توجه قرار نگیرد، در سیل مخاطرات و روزمرگی‌ها محو خواهد شد. بررسی میدانی تیپ‌های پنج‌گانه تجمعات (شامل: تجمعات رسمی میدانی اصلی، تجمعات گروهی با محوریت هیئت‌های مذهبی، تجمعات محله‌محور، تجمعات میدانی متصل به محله و تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی) نشان می‌دهد که اغلب این الگوها در پله‌های میانی نردبان آرنشتاین (اطلاع‌رسانی و مشورت) متوقف مانده‌اند و مردم عمدتاً به عنوان «تماشاگر» یا «مخاطب منفعل» در آنها حضور دارند. بنابراین، برای تبدیل این حضور تاریخی به یک نهاد مردمی پایدار و کارآمد، ضروری است که با تکیه بر اصول مردم‌سالارانه [قانون اساسی](#)، مدلی عملیاتی برای «مردمی‌سازی» این تجمعات طراحی شود. مدلی که مردم را از پله‌های پایینی مشارکت صوری، به پله‌های بالایی «همکاری»، «تفویض قدرت» و درنهایت «کنترل شهروندی» ارتقا دهد و بدین ترتیب، سرمایه اجتماعی تولید شده در

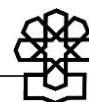
این ایام را به سرمایه‌ای ماندگار برای حل مسائل کشور تبدیل کند.

باید توجه داشت تجمعات شبانه، ظرفیت‌ها و آثار مثبت فراوانی در کشور داشته‌اند؛ علاوه بر مقابله با نقشه دشمنان خارجی و منافقان داخلی، تمام مؤلفه‌های اجتماعی کشور در تجمعات بهبود معناداری داشته‌اند. به‌طور مثال، خانواده‌محوری و محله‌محوری در تجمعات بسیار چشمگیر است؛ پیمایش انجام شده توسط شهرداری تهران در اردیبهشت ۱۴۰۵ نشان می‌دهد، ۷۶ درصد حاضرین در تجمعات شهر تهران با خانواده شرکت می‌کنند و ۷۵ درصد در تجمعات محله خود حاضر می‌شوند. دو مقوله خانواده و محله که اساس انسجام و هنجارهای متعالی سنت اسلامی-ایرانی را تشکیل می‌دهند. همچنین این پیمایش نشان می‌دهد که خانواده‌ها معتقدند فرزندان‌شان در این تجمعات با مفاهیم مهم انقلاب اسلامی آشنا شده و انس گرفته‌اند. همچنین پیمایش دیگر شهرداری تهران در بهار ۱۴۰۵ نشان می‌دهد که تجمعات در کنار سلحشوری نیروهای مسلح، اعتماد بسیار بالایی نسبت به نظام جمهوری اسلامی ایجاد کرده است و مردم نسبت به آینده بسیار امیدوارتر شده‌اند. همچنین تکیه بر ظرفیت داخلی و بی‌اعتمادی نسبت به آمریکا در این پیمایش‌ها در اوج قرار دارد. لذا الگوی تجمعات برای پیشرفت اجتماعی و فرهنگی ایران بسیار مفید بوده و توانسته عقب‌ماندگی بسیاری از دستگاه‌های کشور را جبران کند. در نتیجه نگهداشت، تعمیق و استمرار تجمعات، بسیار مهم است. باین‌بیان از تجمعات و آثار آن، حتی با کاهش مخاطرات جنگ نیز نباید از آثار مثبت تجمعات چشم‌پوشی کرد.

یکی از مسائل و چالش‌های مهم در تجمعات شبانه کاهش نسبی جمعیت و روزمرگی در آن است. واگذاری مسئولیت به مردم در برپایی تجمعات محلی، آنها را از تماشاگر به کنشگرانی تبدیل کرد که خود، آیین و نمادهای هم‌بستگی را خلق کردند. اگر مردم احساس مسئولیت و نقش در تجمعات نداشته باشند، به تدریج انگیزه‌شان برای حضور در تجمعات کاهش می‌یابد. مردمی‌سازی اداره تجمعات، نقطه زایش خلاقیت و نوآوری خواهد بود که از چارچوب‌های دستوری و غرب‌زده جامعه مدنی، ما را بیرون می‌آورد.

علاوه بر این موارد، رهبر معظم انقلاب، در پیام خود به مناسبت سالگرد شهادت شهید رئیسی، فرمودند: مسئولین برای مردم مبعوث شده تعریف نقش کنند. این نقش که باید در تار و پود حکمرانی قرار گیرد، نخست باید در خود تجمعات اعمال شود تا بتوان ضمن آموزش مردم به کنش‌های اجتماعی و حکمرانانه، زمینه را برای حضور ایشان در ساختارهای حکمرانی فراهم کرد. درواقع باید به این نکته توجه داشت که شکل‌گیری تجمعات با شروع جنگ و شهادت امام شهید شروع شد و با کارکرد خونخواهی و حفظ امنیت داخلی تداوم پیدا کرد و نشان داد که قدرت اثرگذاری قابل‌توجهی دارد؛ لذا باید در اداره کشور و حل چالش‌ها نیز از این ظرفیت استفاده شود و کارکردهای متنوع و متفاوتی، متناسب با نیاز روز جامعه برای این تجمعات تعریف کرد. درواقع باید ساختار تجمعات به‌گونه‌ای طراحی شود که ضمن اداره مردمی، پویایی لازم جهت کارکرد حداکثری در رفع چالش‌های روز جامعه به دست خود مردم را داشته باشد. در این گزارش مدل و لوازم مردمی‌سازی تجمعات مدنظر قرار گرفته است.

لازم به ذکر است، یافته‌های این گزارش نتیجه مشاهده بیش از ۱۰۰ تجمع در نقاط مختلف کشور (تهران، فارس، قم، خراسان رضوی، مازندران و ...)، پنل‌های نخبگانی متعدد و بررسی پیمایش‌های مختلف صورت گرفته در کشور است.

۲. پیشینه

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی

ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر/سازمان/انهاد	توضیحات
۱	مطالعه اکتشافی و تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان	۱۴۰۵	۲۱۵۹۷	دفتر مطالعات اجتماعی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	این گزارش با بررسی میدانی تجمعات، آنها را دسته‌بندی کرده و برای ارتقای اجتماعی آنها راهکار ارائه کرده است.
۲	محله‌محوری، بنیان اصلی پیشرفت جامعه ایران در پی جنگ رمضان	۱۴۰۵	۲۱۵۴۹	دفتر مطالعات اجتماعی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	این گزارش به ارائه مدلی برای مردمی‌سازی حکمرانی مبتنی بر ظرفیت محله و تجمعات مردمی پرداخته است.
۳	بررسی تار و پودهای انسجام اجتماعی در بحران‌ها و ارائه راهکارهایی برای تقویت آنها؛ با تمرکز بر محله‌محوری	۱۴۰۴	۲۱۲۳۷	دفتر مطالعات اجتماعی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	این گزارش مبتنی بر تجربیات جنگ ۱۲ روزه به ارائه مدلی برای ساختار مردمی و محلی در ایام جنگ پرداخته است.

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۳. انتخاب بستر اصلی مردمی‌سازی: اولویت با تجمعات محله‌محور و میادین متصل

برای موفقیت هرگونه طرح مردمی‌سازی، نخستین گام، انتخاب محیطی است که بیشترین ظرفیت را برای مشارکت فعال و تداوم روابط اجتماعی داشته باشد. بررسی میدانی الگوهای متفاوت تجمعات، نشان می‌دهد که ساختار فیزیکی و اجتماعی هر تیپ، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت و کمیت مشارکت مردمی ایفا می‌کند. البته این تیپ‌بندی به‌نحو مبسوط در گزارشی دیگر توضیح داده شده است [۵] و در این گزارش به فراخور نیاز برای مدل‌سازی به‌صورت اجمالی به آن اشاره می‌شود.

۳-۱. تجمعات میادین اصلی (نمونه: میدان انقلاب، ولیعصر)

این تجمعات، بدون بافت محلی و مردم محل برگزار می‌شوند و از حیث جمعیت و بازتاب رسانه‌ای، نماد اصلی قدرت‌نمایی ملی به‌شمار می‌روند. حضور گسترده مردم در این میادین، پیام روشنی از اتحاد و هم‌بستگی ملی به جامعه جهانی مخابره می‌کند و نقش مهمی در بالا بردن روحیه جمعی و ایجاد احساس «تنها نبودن» ایفا می‌کند. باین‌حال، ماهیت این تجمعات به‌گونه‌ای است که مردم عمدتاً به‌عنوان «تماشاگر» در آن حضور دارند. برنامه‌ها از طریق یک تریبون متمرکز و از پیش تعیین شده اجرا می‌شود و فرصت چندانی برای ابراز نظر، تصمیم‌گیری یا مسئولیت‌پذیری

مستقیم برای افراد حاضر فراهم نیست. این الگو، هرچند برای نمایش وحدت ملی ضروری است، اما به دلیل «ضعف در ایجاد پیوندهای اجتماعی پایدار» و «فقدان ادغام میان اقشار مختلف»، ظرفیت اندکی برای تبدیل شدن به یک نهاد اجتماعی مشارکتی و پویا دارد.

۲-۳. تجمعات گروهی (هیئت‌های مذهبی و گروه‌های جهادی)

این الگوی حضور خیابانی یک گروه خاص که عمدتاً هیئت‌های مذهبی هستند با مخاطبان معمول خود، از پیوندهای درون‌گروهی بسیار قوی و برنامه‌های غنی‌تری برخوردار است. اعضای این گروه‌ها، پیش از تجمع، یکدیگر را می‌شناسند و دارای شبکه‌های ارتباطی مستمر هستند. با این حال، انسجام درون‌گروهی بالا در این تیپ، اغلب با «ضعف در پیوندهای برون‌گروهی» همراه است. به عبارت دیگر، این تجمعات بیشتر به «امتداد یافتن هیئت در خیابان» شباهت دارند و مخاطبان آنها عمدتاً از اقشار یک‌دست و هم‌فکر تشکیل شده‌اند. این ویژگی، هرچند عمق و کیفیت برنامه‌ها را کاهش می‌دهد، اما از گستره شمول اجتماعی آن نیز می‌کاهد و مانع از ادغام اقشار با سلاقی مختلف می‌شود. بنابراین، اگرچه این الگو برای حفظ هسته‌های مقاومت ضروری است، اما به‌تنهایی نمی‌تواند به‌عنوان مدل فراگیر مردمی‌سازی مطرح شود.

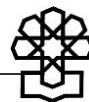
۳-۳. تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی (نمونه: باغ فردوس)

تجمعات بیرون از فرم هیئت تقریباً فقط یک مصداق داشت که عبارت است از تجمعات باغ فردوس که در دو بازه زمانی با فرم و الگوی شبیه کنسرت خیابانی برگزار شد. این تجمع، نشان داد که اقشار خاکستری و افرادی با ظاهر غیرمذهبی نیز تمایل شدیدی به ابراز هم‌بستگی ملی در شب‌های جنگ دارند و این یک ظرفیت بی‌نظیر است. اما نقطه ضعف اساسی این الگو، «مشارکت نزدیک به صفر مردم» در فرایند برگزاری برنامه است. البته یک مخاطره دیگر در ضعف در ادغام اجتماعی تیپ‌های مختلف مردمی است. این تجمعات بیشتر به یک «کنسرت ملی» یا یک «برنامه از پیش تولید شده» شباهت دارند که در آن، مردم صرفاً به‌عنوان تماشاگر و مصرف‌کننده محتوا حضور می‌یابند. نبود غرفه‌های متنوع، فقدان سازوکارهای گفت‌وگو و عدم واگذاری مسئولیت به افراد، باعث می‌شود که این الگو، هرچند در جذب مخاطب جدید موفق باشد، اما نتواند انسجام اجتماعی پایدار یا پیوندهای عمیق میان شرکت‌کنندگان را ایجاد کند.

۴-۳. تجمعات محله‌محور و تجمعات میادین متصل به محله (نمونه میدان منیریه و چهارراه سبلان)

دو تیپ از تجمعات که در این سرفصل آمده‌اند به تجمعاتی اختصاص یافته که در بافت محلی برگزار می‌شوند. براساس مشاهدات میدانی، «تجمعات محله‌محور» (با محوریت مساجد و سرای محلات) و «میدان‌های متصل به محله» (مانند منیریه و سبلان) به‌عنوان تنها الگوهایی شناخته شدند که توانسته‌اند به‌طور هم‌زمان از «انسجام اجتماعی بالا»، «نمایش اقتدار»، «مشارکت فعال مردم» و «ادغام اقشار مختلف» برخوردار باشند. ویژگی‌های بارز این الگوها عبارت است از:

- ✓ مسئولیت‌پذیری همگانی: افراد محله، در غرفه‌ها، نظافت، تأمین امنیت و پخش خوراکی نقش مستقیم دارند.
- ✓ ارتباطات چهره‌به‌چهره: مردم یکدیگر را می‌شناسند و گفت‌وگوهای گسترده و عمیقی میان آنها جریان دارد.
- ✓ توجه به حاشیه: به رهگذران، خودروهای عبوری و افرادی که در تجمع شرکت ندارند نیز خدمت ارائه می‌شود (ادغام اجتماعی بالا).

✓ **ارتباط پویا با مسئولین:** مسئولان محلی و منطقه‌ای به راحتی در میان مردم حاضر می‌شوند و به سؤالات و مطالبات آنها پاسخ می‌دهند.

با توجه به توانمندی‌های اثبات شده، الگوی «محلّه محوری» و «میدان‌های متصل» باید به عنوان بستر اصلی و اولویت‌دار مردمی‌سازی تجمعات در نظر گرفته شود. البته، برای حفظ کارکردهای راهبردی و قدرت‌نمایی ملی، تداوم چند تجمع محدود و متمرکز در میادین بزرگ‌تر نیز ضروری است تا پیوند میان این دو سطح (محلی و ملی) برقرار بماند.

۴. مدل چهارسطحی مردمی‌سازی تجمعات

مردمی‌سازی، فرایندی است که در آن، تمرکز از «برگزارکننده» به «مردم حاضر» منتقل می‌شود. این انتقال، نیازمند تعریف دقیق نقش‌های چهارگانه‌ای است که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود. این چهار سطح، براساس نظریه نردبان مشارکت و مفاد قانون اساسی در حوزه مسئولیت‌دهی به مردم طراحی شده‌اند.

۴-۱. سطح اول: تصمیم‌گیری (مشارکت در تعیین فرم و محتوای تجمع)

در این سطح، مردم از جایگاه «مخاطب برنامه‌های از پیش تعیین شده» خارج شده و به «تعیین‌کننده اصلی برنامه‌ها» تبدیل می‌شوند. هدف این است که مردم درباره موضوع سخنرانی، سبک مداحی، متن پلاکاردها، انتخاب شعر و حتی نوع موسیقی و فضا سازی محیطی تصمیم بگیرند. هنگامی که مردم نسبت به تجمعات احساس مسئولیت و مالکیت انضمامی داشته باشند، کیفیت حضور و کمیت مشارکت ایشان افزایش می‌یابد؛ خلاقیت و مشارکت باعث می‌شود ملال و تکرار از تجمعات رخت بربندد. این مشارکت مردمی در موارد زیر می‌تواند محقق شود:

✓ **ایجاد ساختار مردمی اداره تجمع:** مردمی‌سازی تجمع پیش از هر چیز نیازمند ساختاری مردمی برای اداره و برنامه‌ریزی تجمعات است. با توجه به پیمایش‌های صورت گرفته، سه نهاد مردمی مسجد، گروه‌های جهادی و هیئت‌های مذهبی، فعالان اصلی و برپاکنندگان این تجمعات بوده‌اند. در هر تجمع هیئت‌امنایی متشکل از نمایندگان این نهادها می‌تواند اداره و برنامه‌ریزی مردمی‌سازی تجمعات را برعهده گیرند. همچنین انتخاب سخنگوی تجمع از میان مردم به صورت چرخشی برای ارتباط مردم حاضر در تجمع و هیئت‌امنای مفید و ضروری است.

✓ **تصمیم‌گیری مردم درباره محتوای برنامه‌ها:** برگزاری نظرسنجی‌های هفتگی در محلّه‌ها نسبت به موضوع و افراد سخنران و مداح (به عنوان دو رکن اصلی تجمعات) صورت پذیرد. مردم انتخاب کنند چه کسی و چه موضوعاتی در تجمعات مطرح شوند. برای مثال، از مردم پرسیده شود که شب بعد، بر روی کدام اولویت تمرکز شود: «حمایت از جبهه مقاومت»، «اقتصاد مقاومتی و معیشت»، «بازخوانی دستاوردهای انقلاب» یا مطالبات مردم از مسئولین.

✓ **ابتکار عمل در پلاکاردها:** پلاکاردهای مردمی از نوآوری‌های این تجمعات بوده است. این خلاقیت باید استقبال شود تا مردم نسبت به تولید آن احساس مسئولیت بیشتری کنند. به طور مثال، خواندن پلاکاردهای

مردمی و رأی‌گیری از مردم برای انتخاب پلاکارد برتر می‌تواند در مردم ایجاد انگیزه نماید. برای رأی‌گیری از بستر فضای مجازی نیز می‌توان استفاده کرد؛ مردم طرح‌های خود را ارسال می‌کنند و در فضای مجازی محله یا در خود میدان (با استفاده از استیک‌نوت)، رأی‌گیری می‌شود. این کار، علاوه بر افزایش خلاقیت، حس تعلق و مالکیت ذهنی مردم را نسبت به تجمع به شدت افزایش می‌دهد.

✓ **تنوع‌بخشی در فرم برنامه‌ها با نظر مردم:** براساس نظرسنجی از مردم حاضر در تجمعات، ترکیبی از سخنرانی، مداحی، موسیقی‌های ملی، نمایش‌های کوتاه خیابانی و یا حتی پخش کلیپ‌های انگیزشی برگزیده شود تا تجمع برای گروه‌های مختلف سنی و سلیقه‌ای جذاب شود.

۲-۴. سطح دوم: نظارت (ارزیابی و بازخورد مستمر)

مشارکت صرفاً به معنای حضور فیزیکی نیست؛ بلکه مردم باید به عنوان «ناظران کیفیت» نیز عمل کنند. نظارت، فرصتی است تا نقاط قوت و ضعف برنامه، عملکرد مجریان، کیفیت غرفه‌ها و میزان پاسخ‌گویی مسئولان، به‌طور مستمر ارزیابی و به برگزارکنندگان بازخورد داده شود. مردم حاضر در میادین بهترین گزینه‌ها برای نظارت و بازخوردگیری از تجمعات هستند. البته باید دقت کرد که این نظارت تبدیل به نزاع و نق‌زنی نشود و همدلانه و برای ارتقای تجمعات باشد. موارد زیر برای این مهم مطلوب است:

✓ **سازوکارهای نظارت فیزیکی:** نصب صندوق‌های پیشنهادها یا تابلوهای نظرسنجی در خروجی غرفه‌ها. مثلاً از مردم سؤال شود: «از کیفیت برنامه‌های کودک راضی بودید؟»، «آیا غرفه‌های خدماتی پاسخ‌گوی نیاز شما بودند؟» یا «سخنرانی امشب چقدر برای شما مفید بود؟».

✓ **نظارت از طریق شبکه‌های اجتماعی:** ایجاد یک فرم نظرسنجی در بستر فضای مجازی که افراد بتوانند بلافاصله پس از پایان تجمع، نظر خود را به‌صورت دقیق درباره فرم و محتوای تجمع و کنشگران مختلف آن ثبت کنند.

✓ **بازخوردگیری با توجه به نکات نظارتی مردم:** نتایج این نظارت‌ها در جلسات بعدی هیئت‌امنانی محله یا جلسات هماهنگی مورد بررسی قرار می‌گیرد و براساس آن، برنامه‌ها اصلاح و بهبود می‌یابد. این چرخه، باعث می‌شود که برنامه‌ها همواره به‌روز و منطبق با نیاز واقعی مردم باشند.

✓ **نظارت بر پیشبرد نظرات مردمی در سطح حکمرانی:** مطالبات مطرح شده مردم در تجمعات، باید با سازوکار مشخصی به مسئولین مربوطه منتقل شود و نظارت بر پیشبرد آن از طریق تجمعات دنبال شود؛ چراکه امتداد تجمع در حکمرانی، ضرورتی مهم در مردمی‌سازی است و نظارت مردم برای تحقق مطالبات کلان ملی نقشی مهم در حفظ حقوق ملت و افزایش امید ایشان دارد.

۳-۴. سطح سوم: مطالبه‌گری (گفت‌وگو و پرسش‌وپاسخ تعاملی)

مطالبه‌گری و اظهارنظر یکی از مهم‌ترین بنیان‌های مردمی‌سازی به‌ویژه هنگام بروز نظرات مختلف است. یکی از مهم‌ترین وجوه مردمی‌سازی، شکستن فضای یک‌طرفه و سخنرانی صرف است. مطالبه‌گری، فرصتی برای مردم فراهم می‌آورد تا دغدغه‌ها، سؤالات و پیشنهادهای خود را به‌طور مستقیم با سخنرانان، مسئولان محلی و مداحان در میان بگذارند و پاسخی صریح و روشن دریافت کنند. موارد زیر برای ایجاد ساختار مطالبه‌گری مفید است:

- ✓ **پرسش‌وپاسخ آزاد (مدل برنامه آموختن در میدان ولیعصر):** اختصاص دادن ۲۰ تا ۳۰ دقیقه پایانی هر تجمع به بخش «پرسش از سخنران» یا «گفت‌وگوی مردم با مسئول منطقه». این کار، نه تنها اعتماد مردم را جلب می‌کند، بلکه شفافیت را افزایش داده و از دامن زدن به شایعات جلوگیری می‌کند.
- ✓ **غرفه‌های گفت‌وگو (مدل سبلان):** برپایی غرفه‌های دائمی که در آنها، افراد می‌توانند با وسایل نوینی چون استیک‌نوت، تابلوهای نظرسنجی یا شبکه‌های اجتماعی محلی، درباره مسائل جنگ، محله و کشور به تبادل نظر بپردازند. این فضاها به‌ویژه برای اقشاری که حوصله سخنرانی طولانی ندارند، بسیار جذاب است.
- ✓ **دوطرفه شدن ارتباط توسط مداحان و سخنرانان:** از مداحان و سخنرانان خواسته شود که صرفاً به اجرای برنامه نپردازند، بلکه در ضمن برنامه، با مردم عادی گفت‌وگو کنند و به سؤالات و مطالبات اعتقادی، سیاسی و اجتماعی آنها پاسخ دهند.

۴-۴. سطح چهارم: اجرا (مسئولیت‌پذیری عملیاتی و عینی)

این سطح، اجرایی‌ترین درجه مشارکت است که در آن، اداره و مدیریت اجرایی تجمعات (از نظافت و امنیت تا اجرای برنامه‌های فرهنگی و خدماتی) با یکدیگر تلفیق می‌شوند. این کار، احساس «کارآمدی»، «مفید بودن» و «تعلق خاطر» را در افراد به‌شدت افزایش می‌دهد. تجربه فعالیت گروه‌های جهادی در ارائه خدمات نشان می‌دهد که مشارکت در اجرا در بستر کار خیر، هم در ایجاد برکت برای خود افراد مجری دخیل است و هم این حضور میدانی موجب خلاقیت در سطوح دیگر مشارکت می‌شود. موارد زیر برای مشارکت مردم در اجرا مفید به‌نظر می‌رسد:

- ✓ **اجرای برنامه توسط مردم به‌صورت چرخشی (مدل آتابک):** به‌جای اینکه یک نهاد یا هیئت خاص، همیشه متولی برگزاری باشد، برنامه‌ریزی شود که هر شب، یک مسجد یا یک هیئت مذهبی خاص، مسئولیت اجرای برنامه را برعهده گیرد و سایر گروه‌ها از آن پشتیبانی کنند. این کار، از فرسایشی شدن کار جلوگیری کرده و انرژی و خلاقیت جدیدی را به تجمع تزریق می‌کند.
- ✓ **واگذاری غرفه‌ها به گروه‌های غیررسمی مردمی:** مدیریت غرفه‌های مختلف (سلامت، کودک، پذیرایی، فرهنگی، ثبت‌نام از متخصصان) به گروه‌های خانوادگی، همسایگی، دوستانه و یا گروه‌های سنی مختلف واگذار شود؛ مثلاً گروهی از نوجوانان مسئول غرفه «بازی و سرگرمی» شوند و گروهی از بانوان مسئول غرفه «خدمات پزشکی».
- ✓ **تشکیل گروه‌های همیار تجمع:** تشکیل گروه‌های داوطلب «همیار» که در زمینه‌های خاصی تخصص دارند. برای مثال، یک گروه، «همیار نظافت»، گروهی «همیار امنیت» و گروهی «همیار فضای مجازی» باشند تا کار

بزرگ برپایی یک تجمع، به بخش‌های کوچک و قابل مدیریت تقسیم شود. این نکته بسیار حائز اهمیت است که گسترش مسئولیت‌ها در تجمع باعث احساس مسئولیت افراد بیشتر خواهد شد.

۵. لوازم و زیرساخت‌های ضروری برای تحقق مدل چهارسطحی

برای عملیاتی شدن سطوح چهارگانه فوق، صرفاً به «اراده» و «نیت» خیر اکتفا نمی‌شود، بلکه به زیرساخت‌های عینی، فنی و ساختاری نیاز است. درواقع معاضدت امر فرهنگی و اجتماعی با ایجاد توأمان ساختار و هنجار متعالی می‌تواند یک برنامه موفق را رقم بزند. در صورت فقدان این سه زیرساخت، مدل مشارکتی ناقص مانده و به شکست خواهد انجامید. کمک به ایجاد زیرساخت‌های مذکور توسط متولیان تجمعات اعم از دستگاه‌های حاکمیتی (سپاه پاسداران، سازمان تبلیغات اسلامی و ...)، دولت، شهرداری‌ها، بسیج و ... کمک شایانی به مردمی‌سازی تجمعات خواهد کرد. تعبیه این موارد در بازنگری برنامه هفتم پیشرفت (چنان‌که رهبر معظم انقلاب دستور دادند) توسط مجلس شورای اسلامی نیز مفیدفایده خواهد بود، زیرا می‌تواند موانع موجود در سازوکارها و مقررات موجود را از پیش پای توسعه تجمعات بردارد. اما تجربه نشان داده تدوین قوانین مطول و ایجاد شورا و قرارگاه، جزء به تطویل بوروکراسی و دولتی کردن حرکت‌های مردمی منجر نخواهد شد.

۵-۱. زیرساخت ارتباطی: پلتفرم و فضای مجازی برای تسهیل مشارکت مردمی

برای انجام نظرسنجی‌ها، رأی‌گیری (مانند پلاکارد برتر)، جمع‌آوری نظرات، اطلاع‌رسانی برنامه‌ها و هماهنگی گروه‌های اجرایی، به یک بستر دیجیتال منسجم و در دسترس نیاز است. موارد زیر می‌تواند بسترهای این زیرساخت تلقی شود:

✓ **تشکیل گروه‌ها و کانال‌های تجمعات در شبکه‌های اجتماعی:** حداقل انتظار، راه‌اندازی کانال‌های اختصاصی در پیام‌رسان‌های داخلی برای هر محله است تا اطلاعات به‌سرعت به اعضا برسد. علاوه‌براین تشکیل گروه‌ها و کانال‌های مختص هر تجمع در شبکه‌های اجتماعی، راه را برای کنشگری مردم هموار می‌سازد. این بسترهای مجازی نباید یک‌سویه باشد و حتی در کانال‌ها نیز باید امکان کامنت گذاشتن و نظرسنجی مداوم فراهم باشد.

✓ **ایجاد پلتفرم جامع «جان‌فدا»:** به‌عنوان یک زیرساخت کلان، طراحی یک پلتفرم بومی با امکانات زیر پیشنهاد می‌شود:

- ثبت‌نام: برای داوطلبان اجرایی، گروه‌های جهادی و متخصصان هر محله،
- رأی‌گیری: برای انتخاب پلاکارد، موضوع سخنرانی و یا سخنران برتر،
- نظرسنجی و بازخورد: برای دریافت نظرات کمی و کیفی از شرکت‌کنندگان،
- اطلاع‌رسانی: اعلام برنامه شبانه، تغییرات احتمالی و اخبار مرتبط با جنگ و محله،
- گزارش‌دهی: ارائه گزارش تصویری و متنی از فعالیت‌های شبانه محله برای تقویت هویت جمعی.

۲-۵. زیرساخت اجتماعی: ایجاد ساختار اداره مردمی (هیئت‌امنا محلی)

حضور مردم در یک تجمع، هرچند خودجوش و ارزشمند است، اما برای تداوم و سازماندهی هدفمند، به یک نهاد مدیریتی غیردولتی و مردمی نیاز دارد که نقش «هماهنگ‌کننده» و «حل‌کننده اختلافات» را ایفا کند. موارد زیر ساختار و وظایف این هیئت‌امنا را مشخص می‌کند.

✓ **ترکیب هیئت‌امنا از گروه‌های مردمی:** این هیئت باید متشکل از نمایندگان باشد که در جامعه محلی از مقبولیت و اعتماد برخوردارند:

- حداقل یک نماینده از میان گروه‌های جهادی و بسیج فعال محله،
- حداقل یک نماینده از مساجد یا امامزاده‌های محل (به‌عنوان پایگاه معنوی)،
- حداقل یک نماینده هیئت‌های مذهبی فعال در منطقه تجمع،
- یک نماینده از پایگاه بسیج محل تجمع،
- یک نماینده از کادر مدارس مستقر در محل تجمع،
- دو نفر از معتمدین و ریش‌سفیدان محله (با سابقه اجتماعی بالا و رویکردی بی‌طرفانه برای حفظ وحدت)،
- یک نفر به‌عنوان «سخنگوی تجمعات محله» که توسط خود مردم (از طریق رأی‌گیری در همان کانال مجازی) انتخاب شود تا ارتباط رسمی با رسانه‌ها و مسئولان شهری را برعهده گیرد.

✓ **وظایف هیئت‌امنا:** پیشبرد برنامه مردمی‌سازی تجمع، برنامه‌ریزی کلی هفتگی، دریافت‌کننده نظرات مردم و پاسخ‌گویی به ایشان، تخصیص بودجه‌های مردمی، داوری در اختلافات احتمالی، نظارت بر عملکرد گروه‌های اجرایی و انعکاس مطالبات مردم به مسئولین ارشد.

حضور نداشتن مسئولین دولتی در هیئت‌امنا برای آماده کردن فضای رشد و مسئولیت‌پذیری مردم است. البته تشکیل شورایی مستقل با حضور مسئولین مرتبط با تجمعات برای پشتیبانی از تجمعات می‌تواند مفید و اثرگذار باشد. نمایندگان شهرداری، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان بسیج مستضعفین و نیروی انتظامی (کلانتری‌ها) در سطوح مختلف ناحیه شهری تا سطح ملی می‌توانند این شورای پشتیبان را تشکیل دهند. حضور نمایندگان تجمعات در این شورا نیز ضروری است. این شورا نباید در محتوا و برنامه‌های تجمع دخالت کند و صرفاً نقش پشتیبانی دارد.

۳-۵. زیرساخت رفاهی: ایجاد رفاهیات و خدمات برای حضور همه اقشار

یکی از مهم‌ترین موانع حضور گسترده مردم، به‌ویژه خانواده‌ها، سالمندان و کودکان، فقدان امکانات رفاهی اولیه در فضای تجمع است. نبود مکان استراحت، سرویس بهداشتی، فضای مناسب برای کودکان و اتاق مادر و کودک، بسیاری از افراد را از حضور بلندمدت در تجمعات باز می‌دارد. برای رفع این چالش‌ها، منطق بر پیمایش‌ها و مشاهدات میدانی، موارد زیر ضروری به‌نظر می‌رسد:

- ✓ **خیمه مادر و کودک:** تخصیص یک فضای سرپوشیده و مطمئن در حاشیه میدان با زیرانداز مناسب، وسایل بازی ایمن و یک نیروی داوطلب (ترجیحاً از میان مادران محله) برای مراقبت از کودکان. این کار، نگرانی اصلی والدین را برطرف می‌کند.
- ✓ **سرویس‌های بهداشتی سیار:** استقرار چندین سرویس بهداشتی سیار با نظافت مستمر که کمبود آن به‌عنوان یکی از معضلات اصلی تجمعات میدانی گزارش شده است.
- ✓ **ایستگاه‌های استراحت:** برپایی مکان‌هایی برای نشستن موقت سالمندان و افراد دارای معلولیت، به‌ویژه قرار دادن صندلی در تجمعات.
- ✓ **تثبیت زیرساخت‌های خدماتی:** پیشنهاد کلیدی این گزارش که مبتنی بر یافته‌های میدانی است، «استقرار دائمی» موکب‌های صلواتی، ایستگاه‌های سلامت، غرفه‌های فرهنگی و بازی کودکان در محلات است (نه صرفاً در ایام جنگ). این ایستگاه‌ها باید به پایگاه‌های هم‌بستگی و ارائه خدمات اجتماعی با مدیریت مساجد و گروه‌های جهادی تبدیل شوند و از زیرساخت‌های شهرداری (چادر، آب، برق) برای دوام آنها استفاده شود. این کار، زیرساخت لازم را برای هرگونه تجمع خودجوش در آینده فراهم می‌کند.

۶. پاسخ‌گویی به نیازهای چندوجهی مردم در تجمعات با طراحی و راهبری هیئت‌امنا

یکی از مهم‌ترین چالش‌های فراوری تداوم و تعمیق تجمعات شبانه، خطر «حاشیه‌ای شدن» آنهاست. لذا بخشی از مردمی‌سازی اداره تجمع به طراحی و راهبری رفع نیازهای مردم در متن تجمعات بازمی‌گردد. تجربه تاریخی و یافته‌های میدانی این گزارش نشان می‌دهد که هرگاه یک کنش جمعی خودجوش، نتواند خود را به بافت ملموس و نیازهای روزمره زندگی مردم گره بزند، به‌تدریج از متن جامعه فاصله گرفته و به یک رویداد تشریفاتی و بی‌اثر تبدیل می‌شود. درچنین شرایطی، انگیزه حضور مردم کاهش‌یافته و سرمایه اجتماعی ایجاد شده، بدون آنکه به نهادی پایدار مبدل شود، تحلیل می‌رود.

برای جلوگیری از این آسیب، هیئت‌امنای محلی (به‌عنوان رکن اصلی مدیریت مردمی تجمعات) نقشی کلیدی و فراتر از یک هماهنگ‌کننده صرف ایفا می‌کند. این هیئت، ضامن پیوند ارگانیک تجمعات با «زندگی روزمره» مردم است و با درک عمیق از سه بُعد نیازهای شهروندان یعنی نیازهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، تلاش می‌کند تا تجمع را از یک رویداد شعاری و موقتی، به بستری برای پاسخ‌گویی و حل مسئله تبدیل کند. در غیاب این کارکرد، تجمعات نقشی حاشیه‌ای پیدا کرده و به سرعت به روزمرگی دچار می‌شوند. در ادامه، به تفکیک به سه حوزه اصلی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره می‌شود:

۱-۶. پاسخ به نیاز اقتصادی (معیشت و خدمت‌رسانی)

نیازهای اقتصادی، اگرچه در نگاه اول، وجهی مادی دارند، اما پایه‌ای برای آرامش خاطر و حضور بی‌دغدغه مردم در عرصه‌های اجتماعی هستند. هیئت‌امنای محلی با بهره‌گیری از ظرفیت گروه‌های جهادی، خیرین محلی و شبکه‌های

همسایگی، می‌تواند تجمعات را به پایگاهی برای ارائه خدمات اقتصادی مکمل و حمایتی تبدیل کند. این اقدامات که در دل عمل و در مواجهه با نیاز واقعی شکل می‌گیرد، می‌تواند شامل ایجاد یک واحد تولیدی، بازارچه‌های محلی، ارائه مشاوره‌های اقتصادی و آموزش مهارت‌های حرفه‌ای باشد.

هدف از این اقدامات، صرفاً کسب درآمد مادی و ارائه خدمات نبوده، بلکه تمرین عملی مسئولیت‌پذیری و هم‌بستگی و مقدمات ایجاد اقتصاد مردمی است. وقتی مردم ببینند که حضورشان در تجمع، به رفع یک دغدغه اقتصادی ملموس در محله‌شان منجر می‌شود، تجمع برایشان تبدیل به یک ضرورت در متن زندگی خواهد شد. هیئت‌امنا در این مسیر، نقش پل ارتباطی میان نیازهای معیشتی مردم و ظرفیت‌های موجود در محله را ایفا می‌کند. شورای پشتیبانی نیز باید زمینه اتصال اقتصاد خرد تجمع به اقتصاد کلان را فراهم کند تا مقدمات ایجاد ساختار اقتصاد سیاسی مردمی را در کشور فراهم کند.

۲-۶. پاسخ به نیاز فرهنگی (آموزش در عمل و تقویت هویت)

فرهنگ، روح حاکم بر تعاون و همکاری است و بدون آن، سایر اقدامات اقتصادی و اجتماعی، فاقد جهت‌گیری و معنا خواهند بود. هیئت‌امنا باید مراقب باشد که تجمعات از شعارزدگی و آموزش‌های تئوریک صرف فاصله گرفته و به سمت «آموزش در میدان عمل» سوق پیدا کنند. تجربه جنگ رمضان ثابت کرد که عمیق‌ترین و ماندگارترین آموزه‌ها (در حوزه‌های اخلاقی، صرفه‌جویی، امداد و همیاری) زمانی شکل می‌گیرند که افراد در دل یک کنش جمعی و برای حل یک مسئله عینی با یکدیگر همکاری کنند.

برای تحقق این امر، هیئت‌امنا باید بر سه محور اساسی تمرکز کند:

✓ **خانواده محوری:** تمام برنامه‌های فرهنگی در تجمعات باید با محوریت خانواده طراحی شوند. این بدان معناست که فضا و برنامه‌ها به گونه‌ای مهیا شوند که بانوان با حفظ حجاب و کرامت خود و بدون ایجاد تعارض با نقش‌های خانوادگی‌شان، بتوانند در عرصه عمومی محله مشارکتی فعال و مؤثر داشته باشند. محله باید به بستری برای تسهیلگری کنش اجتماعی توأم با امنیت خانوادگی تبدیل شود.

✓ **تعامل با مدارس:** هیئت‌امنا می‌تواند با ایجاد ارتباط سازنده با مدارس محله، دانش‌آموزان را به متن تجمعات بکشاند. این اقدام، پاسخی مؤثر به آسیب‌های ناشی از انزوای فضای مجازی و آموزش‌های غیرحضور است. برگزاری فعالیت‌های گروهی نظیر بازی‌های بومی، کاردستی، کلاس‌های عملی علمی و هنری در فضای باز و پرنشاط میدان، نه تنها نشاط را به محله بازمی‌گرداند، بلکه نسل نوجوان را با مفاهیم هم‌بستگی و کارگروهی در عمل آشنا می‌کند. این حضور، آموزشی مبتنی بر همیاری است، نه رقابت و حذف دیگران.

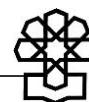
✓ **گفت‌وگوی هنجاری:** در مواردی که تعارضات هنجاری یا اختلافات قومی و فرهنگی در محله وجود دارد، هیئت‌امنا باید از تبدیل شدن گفت‌وگوها به تسویه حساب یا تقابل جلوگیری کند. با تکیه بر معتمدان و ریش‌سفیدان محله در ساختار هیئت‌امنا، می‌توان فضایی برای گفت‌وگوی مسالمت‌آمیز و مدارا ایجاد کرد که در آن، فرهنگ هم‌زیستی و وحدت بر هرگونه اختلاف سلیقه غلبه یابد.

۳-۶. پاسخ به نیاز اجتماعی (هم‌بستگی، امنیت و سرمایه‌گذاری اجتماعی)

بعد اجتماعی، به معنای ایجاد سرمایه اجتماعی و هم‌بستگی در میان شهروندان است. هیئت‌امنای محلی با تقویت ساختارهای همیاری (نظیر گروه‌های همیار نظافت، امنیت و فضای مجازی) تضمین می‌کند که تجمعات، محل بروز تنش یا هرج‌ومرج نباشد، بلکه فضایی امن و مطمئن برای تمام اقشار (به‌ویژه زنان، کودکان و سالمندان) فراهم آید. مهم‌تر آنکه، هیئت‌امنا مسئولیت «سرمایه‌گذاری اجتماعی» را برعهده دارد؛ به این معنا که با ایجاد روابط چهره‌به‌چهره و شبکه‌های اعتماد، انسجام درون‌گروهی را به پیوندهای برون‌گروهی گسترش دهد و مانع از قطبی شدن جامعه محلی شود. به عبارت دیگر، هیئت‌امنا با پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی، تجمعات را از یک «حضور موقتی» به یک «پایگاه دائمی» برای تعاملات اجتماعی ارتقا می‌دهد. این کار، نه تنها مانع از روزمرگی و حاشیه‌ای شدن تجمعات می‌شود، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری «محل‌ای پویا» می‌گردد که در آن، شهروندان احساس می‌کنند صدایشان شنیده می‌شود و در سرنوشت اجتماع خود سهیم هستند. درنهایت، هیئت‌امنا با ایجاد پیوند میان این سه نیاز، ضامن اصلی «ادغام» تجمعات در زندگی روزمره بوده و از افول آنها پس از فروکش کردن التهابات جنگ، جلوگیری می‌کند.

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تجمعات شبانه جنگ رمضان، ظرفیت‌ها و آثار مثبت فراوانی در کشور داشته‌اند؛ علاوه بر مقابله با نقشه دشمنان خارجی و منافقان داخلی، تمام مؤلفه‌های اجتماعی کشور در تجمعات بهبود معناداری داشته‌اند. به‌طورمثال، خانواده‌محوری و محله‌محوری در تجمعات بسیار چشمگیر است؛ پیمایش انجام شده توسط شهرداری تهران در اردیبهشت ۱۴۰۵، نشان می‌دهد ۷۶ درصد حاضرین در تجمعات شهر تهران با خانواده شرکت می‌کنند و ۷۵ درصد در تجمعات محله خود حاضر می‌شوند. دو مقوله خانواده و محله که اساس انسجام و هنجارهای متعالی سنت اسلامی- ایرانی را تشکیل می‌دهند. همچنین این پیمایش نشان می‌دهد که خانواده‌ها معتقدند فرزندانشان در این تجمعات با مفاهیم مهم انقلاب اسلامی آشنا شده و انس گرفته‌اند. همچنین پیمایش دیگر شهرداری تهران در بهار ۱۴۰۵ نشان می‌دهد که تجمعات در کنار سلحشوری نیروهای مسلح، اعتماد بسیار بالایی نسبت به نظام جمهوری اسلامی ایجاد کرده است و مردم نسبت به آینده بسیار امیدوارتر شده‌اند. تکیه بر ظرفیت داخلی و بی‌اعتمادی نسبت به آمریکا در این پیمایش‌ها در اوج قرار دارد. لذا الگوی تجمعات برای پیشرفت اجتماعی و فرهنگی ایران بسیار مفید بوده و توانسته عقب‌ماندگی بسیاری از دستگاه‌های کشور را جبران کند. در نتیجه نگهداشت، تعمیق و استمرار تجمعات، بسیار مهم است. مردمی‌سازی اداره تجمعات و سپردن مسئولیت این تجمعات به مردم، باعث اقبال عمومی بیشتر و انگیزه حضور بالاتر خواهد شد. باین‌بیان از تجمعات و آثار آن، حتی بر فرض کاهش مخاطرات جنگ نیز نباید از آثار مثبت تجمعات چشم‌پوشی کرد و نباید تجمعات را تعطیل کرد؛ بلکه باید مبتنی بر نیاز روز جامعه کارکرد جدید برای تجمعات تعریف کرد؛ درنهایت می‌توان به لحاظ زمانی و مکانی محدودیت‌هایی ایجاد کرد، اما نباید این ظرفیت عظیم اجتماعی را کنار گذاشت. بلکه از آن پلی به مردمی‌سازی کل حکمرانی زد و محله‌محوری را بنیاد پیشرفت ایران در عرصه‌های مختلف قرار داد. تحلیل الگوهای مختلف تجمعات در جنگ رمضان، به‌روشنی نشان می‌دهد که برای تداوم و نهادمندی این حضور عظیم،

رویکرد «میدان محوری صرف» که بر قدرت‌نمایی متمرکز تأکید دارد، باید به تدریج با رویکرد «محلّه محوری هوشمند» جایگزین شود. تجمعات محلّه‌ای و میادین متصل به محلّه، بستر طبیعی برای تحقق مشارکت واقعی هستند. مدل چهارسطحی پیشنهادی (تصمیم‌گیری، نظارت، مطالبه‌گری و اجرا)، یک نقشه راه دقیق برای تبدیل مردم از «تماشاگر» به «مدیر و مالک» اصلی تجمعات ارائه می‌دهد. با پیاده‌سازی این مدل، تجمعات شبانه از یک رویداد مقطعی، به یک نهاد اجتماعی پویا و پایدار تبدیل می‌شوند که کارکردهای فراتر از جنگ را نیز ایفا می‌کنند؛ از جمله: حل مسائل محلی، تولید سرمایه اجتماعی، تقویت اقتصاد هم‌بستگی محلی و تمرین عملی حکمرانی مردمی. این مدل به صورت خلاصه در شکل زیر بیان شده است:

مشارکت در اجرا	مشارکت در مطالبه‌گری	مشارکت در نظارت	مشارکت در تصمیم‌گیری
• اجرای برنامه توسط مردم به صورت چرخشی • واگذاری غرفه‌ها به گروه‌های غیررسمی مردمی • تشکیل گروه‌های همیار تجمع	• پرسش و پاسخ آزاد • غرفه‌های گفت‌وگو • دوطرفه شدن ارتباط توسط مداحان و سخنرانان	• سازوکارهای نظارت فیزیکی • نظارت از طریق شبکه‌های اجتماعی • بازخوردگیری با توجه به نکات نظارتی مردم • نظارت بر پیشبرد نظرات مردمی در سطح حکمرانی	• ایجاد ساختار مردمی اداره تجمع • تصمیم‌گیری مردم درباره محتوای برنامه‌ها • ابتکار عمل در پلاکاردها • تنوع‌بخشی در فرم برنامه‌ها با نظر مردم

شکل ۱. مدل سطوح مشارکت مردمی در تجمعات شبانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

با این حال، تحقق چشم‌انداز مردمی‌سازی تجمعات، بدون تأمین زیرساخت‌های اجتماعی و رفاهی و ارتباطی امکان‌پذیر نیست؛ معنا در یک ساختار مشخص امکان تحقق دارد:

۱. **زیرساخت ارتباطی:** ایجاد شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم دیجیتال «جان‌فدا» برای سهولت در تصمیم‌گیری، نظارت و هماهنگی.
۲. **زیرساخت اجتماعی:** ایجاد هیئت‌امنای محلی منتخب مردم برای هدایت و هماهنگی هوشمندانه تجمعات و ایجاد ساختار مردمی مشارکت و حراست از آن. همچنین ایجاد شورای پشتیبان متشکل از دستگاه‌های مرتبط با تجمعات مانند شهرداری و سازمان تبلیغات و سازمان بسیج و ... مفید خواهد بود.
۳. **زیرساخت رفاهی:** رفع موانع رفاهی و ایجاد زیرساخت‌های دائمی برای حضور راحت و بی‌دغدغه همه اقشار، به‌ویژه زنان، کودکان و سالمندان.

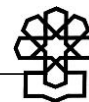
کمک به ایجاد زیرساخت‌های مذکور توسط متولیان تجمعات اعم از دستگاه‌های حاکمیتی (سپاه پاسداران، سازمان تبلیغات اسلامی و ...)، دولت، شهرداری‌ها، بسیج و ... کمک شایانی به مردمی‌سازی تجمعات خواهد کرد. تعبیه این موارد در بازنگری برنامه هفتم پیشرفت (چنان‌که رهبر معظم انقلاب دستور دادند) توسط مجلس شورای اسلامی نیز مفیدفایده خواهد بود، زیرا می‌تواند موانع موجود در سازوکارها و مقررات موجود را از پیش پای توسعه تجمعات بردارد. اما تجربه نشان داده تدوین قوانین مطول و ایجاد شورا و قرارگاه، جزء به تطویل بوروکراسی و دولتی کردن حرکت‌های مردمی منجر نخواهد شد. شکل زیر خلاصه‌ای از این زیرساخت‌ها را نمایش می‌دهد:

شکل ۲. مدل زیرساخت‌های مورد نیاز برای مردمی‌سازی تجمعات

مأخذ: همان.

با تکیه بر این الگو، می‌توان سرمایه‌های عظیمی را که در شب‌های جنگ به ظهور رسیدند، ارتقا داد و از آنها برای آبادانی و انسجام بیشتر جامعه در تمامی عرصه‌ها بهره برد. درواقع با این مدل ابتدا تجمعات را مردمی کرده و سپس پلی به مردمی‌سازی حکمرانی و تعریف نقش برای مردم مبعوث شده زده خواهد شد. درنهایت هیئت‌امنای محلی، به‌عنوان رکن اساسی، ضامن پاسخ‌گویی به نیازهای سه‌گانه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مردم بوده و از حاشیه‌ای شدن تجمعات جلوگیری می‌کند.

منابع و مأخذ

- [1] Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- [2] Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harvard University Press.
- [3] Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- [۴] فاشه، منیر (۱۴۰۳). مجاوره، ترجمه علی محمدی، شهرداری تهران.
- [۵] شیخی، سینا (۱۴۰۵). گزارش مطالعه اکتشافی و تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۲۱۵۹۷.

گزیده سیاستی

تجمعات مردمی در جریان جنگ رمضان گامی مهم در مسیر حکمرانی مردمی محسوب می‌شود؛ با این حال، تحقق این هدف مستلزم ارتقای سطح مردمی‌سازی تجمعات بر پایه مدل چهارسطحی «تصمیم‌گیری»، «نظارت»، «مطالبه‌گری» و «اجرا» است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir